

หลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตัน

๓.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตัน

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าในเนื้อหาของวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันนั้น มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่อง จากว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันเป็นวรรณกรรมประเภทชาดกที่ได้แต่งขึ้นมาเพื่อที่จะเอาไว้สำหรับการสอนศีลธรรมให้กับประชาชนชาวอีสาน ดังนั้น จึงจะพบว่ามีเนื้อหาของหลักธรรมแทรกอยู่ ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักคำสอนเรื่อง กรรม

คำว่า “กรรม” มาจากภาษาบาลี มีรูปวิเคราะหฺทางไวยากรณ์ว่า กรณฺ กมฺ การกระทำ ชื่อว่ากัมมะ หรือ กรียเตติ กมฺ กรรมที่บุคคลกระทำ ชื่อว่ากัมมะ^๑ คำว่า “กรรม” มาจากคำว่า “กรฺ” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับคำว่า “กมฺ” ในภาษาบาลี ตามรูปศัพท์แปล “การกระทำ ซึ่งเหมือนกับคำว่า “กริยา” (ในสันสกฤตเป็น “กริยา” ซึ่งภาษาไทยนำมาใช้คนละความหมาย) แต่ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “กรรม” ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหมายถึงเจตนา^๒

ความหมายของกรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้ในแต่ละคราวนั้น มีความหมายเป็นนัยเดียวกัน ก็คือ ต้องประกอบด้วยเจตนา และจะแสดงออกได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ อย่างในนิพเพธิกสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงคุณลักษณะของกรรมเอาไว้ว่า “เรากล่าวไว้เช่นนั้นแล้ว เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม”^๓ เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^๔

^๑ ประพันธ์ ศุภษร, “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐). หน้า ๖๖. อ้างถึง พระพุทธปิฎกมหาเถระ, ปทุรปฐิติ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๐, พระมหาสมปอง มุฑิต, แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์อภินววรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๑๖.

^๒ วัชรระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

^๓ เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม หมายถึง เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างกันแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม (อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๑, อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ – ๕๗๘.)

^๔ อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่าเจตนาเอาไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเจตนาที่มีการจัดแจง (สัมปยุตธรรม) ที่รวบรวมธรรมทุกอย่าง (กุศลธรรม และอกุศลธรรม) ไว้^๕ คือหมายถึงต้องมีเจตนาที่เป็นกุศลธรรม หรืออกุศลธรรมเข้ามาประกอบจึงจัดเป็นกรรม กรรม เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะกรรมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต ทำให้มีอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม ที่เราเกิดมาได้นี้ ก็เป็นเรื่องของกรรม เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องประสบกับผลของกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พิจารณาเพื่อละการทำชั่ว และเร่งกระทำความดีให้พ้นจากกรรมชั่ว ความตอนหนึ่งในฐานสูตร และจุฬกัมมวิภังคสูตรว่า “สตริ บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^๖

ซึ่งกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นจะมีลักษณะของการให้ผลแก่ผู้กระทำความกรรมตามที่ปรากฏตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

ก. กรรมในฐานะเป็นภาระต่อผู้รับกรรม

เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว กรรมนั้นย่อมให้ผลอย่างแน่นอน ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องยืนยันถึงเมื่อเราทำกรรมลงไปแล้วจะต้องได้รับผลแน่นอนที่สุด ตั้งแต่ในขณะทำกรรมลงไป เช่น ขณะเรากำลังฆ่าคนหรือสัตว์ คนหรือสัตว์นั้นรู้ตัวแล้วต่อสู้ดิ้นรน ทำให้เราได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต เป็นต้น อาจกล่าวเป็นภาษาชาวบ้านโดยทั่วไปได้ว่าเป็นกรรมทันตาเห็น บางทีกรรมบางอย่างให้ผลแบบต่อเนื่องไปถึงอนาคต เช่น ไปแอบขโมยของคนอื่น ตอนแรกเจ้าของยังไม่ทราบว่า เป็นฝีมือใคร ตอนนั้นจึงรอดตัว แต่เมื่อรวบรวมหลักฐานได้แล้วให้เจ้าหน้าที่เข้าไปจับกุม นี่ก็เป็นผลกรรมที่ยังไม่ทันตาเห็น แต่รอให้ผลเมื่อถึงเวลาของมัน กรรมเหล่านี้จะให้ผลไปจนถึงที่สุดแห่งกรรมนั้น คือเป็นกรรมที่ไม่สามารถให้ผลอีกต่อไปแล้ว คือ เป็นอโหสิกรรมจึงจะไม่ต้องเสวยผลกรรมนั้นอีกต่อไป คือไม่ต้องรับภาระแก่กรรมกันอีก ดังนั้นกรรมจึงเปรียบเสมือนสมบัติที่ตนเองพึงจะได้รับในอนาคต หรือหนี้สินที่ตนเองต้องชดใช้อย่างเลี่ยงไม่ได้ในอนาคต มนุษย์จึงมีกรรมเป็นของตน และกรรมนี้เองนำไปสู่การสร้างภพสร้างชาติ สร้างเป็นชั้น ๑ ชั้น ๔ ชั้น ๕ ชั้น ซึ่งเป็นภาระต่อไปไม่รู้จบ ดังพุทธพจน์ที่ว่าภาระนั้น ได้แก่ อุปาทานชั้น (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ๕ ประการ คือ รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) เวทูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา) สัญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา) สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) วิญญาณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ) การถือภาระ คือ

^๕ อัง.ฉก.อ. (ไทย) ๓๖/๓๓๔/๗๗๕.

^๖ อัง.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพิลิตเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพิลิตเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพิลิตเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม) ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ) วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ) การวางภาระ คือความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา^๗

ข.กรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อผู้รับผลกระทบ

ในอรรถกถาจุฬามณีวิภังคสูตร ได้อธิบายถึงการเป็นผู้รับผลของกรรมไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นทนายแห่งกรรม เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า เป็นทนายแห่งกรรม”^๘ ดังนั้นหลังจากที่ได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว จะเกิดผลกระทบขึ้นมา ซึ่งอาจเกิดทันที หรืออาจให้ผลภายหลังตามแรงกรรม และผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงก็คือตัวผู้กระทำเอง ไม่มีใครรับผลกระทบแทนกันได้ หากว่ากรรมที่กระทำเป็นกุศลกรรม กรรมนั้นก็จะปรมัตถกตทอให้ผู้ที่ทำกรรมนั้นได้รับทันที ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในจุฬามณีวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ ว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^๙

เมื่อได้รับมรดกกรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้าทำกรรมดี ก็จะได้แต่สิ่งดีเป็นมรดก ถ้าทำกรรมชั่วก็จะได้ผลกระทบชั่วเป็นมรดกให้กับตนเอง และไม่มีทางที่จะได้ผลตรงกันข้าม เช่นทำดีแล้วได้ชั่ว หรือทำชั่วแล้วได้ดี ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในกุกกุรวตติกสูตร ว่าด้วยการประพดิวัตตรเลียนแบบสุนัขของซีเปลือยที่ชื่อว่าเสนียะ แก่บุตรของชายโกเลียะชื่อว่าปุณณะ ว่า ครั้นบำเพ็ญกุกกุรวัตตร บำเพ็ญตนตามปกติแบบสุนัข บำเพ็ญจิตแบบสุนัข บำเพ็ญกิริยาอาการแบบสุนัขอย่างสมบูรณ์ไม่ขาดสายแล้ว หลังจากตายไป เขาย่อมไปเกิดในหมู่สุนัข^{๑๐} สามารถกล่าวได้ว่าทำอย่างไรก็ได้เช่นนั้นนั่นเอง และเป็นการกระทำที่สามารถจำแนกผู้กระทำได้ว่าเป็นคนดีหรือคนเลว ซึ่งเราสามารถสังเกตได้จากผลของการกระทำนั่นเอง

ค.กรรมในฐานะเป็นเหตุให้ผู้รับกรรมต้องมาเกิดเพื่อรับกรรม

ตามความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่า “เรามีกรรมเป็นกำเนิด” ว่า “กรรมเป็นทนายคือเป็นภันตะของสัตว์เหล่านั้น กรรมเป็นกำเนิดคือเป็นเหตุของสัตว์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า มีกรรมเป็นกำเนิด”^{๑๑}

^๗ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๒/๓๔ – ๓๕.

^๘ ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๒.

^๙ ม.อ. (ไทย). ๑๔/๒๙๗/๓๕๖.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๙/๗๖.

^{๑๑} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๒.

ในจุฬามณีวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงสาเหตุที่มนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายเกิดมาไม่เหมือนกันต่อหน้าสุภมาณพโตเทยบุตร เมื่อสุภมาณพโตเทยบุตรทูลถาม และพระพุทธองค์ทรงวิสัชนาว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๑๒}

จากพระสูตรนี้จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าที่เราเกิดมาแล้วต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เพราะกรรมที่เราได้ก่อไว้ในกาลก่อนแทบทั้งสิ้น ถ้าทำแต่สิ่งที่เป็นกุศลมาแต่ก่อน กุศลกรรมที่ได้ก่อขึ้นก็จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้ประสบแต่สิ่งที่ดีในปัจจุบัน เช่น เกิดมารวย ก็เพราะกรรมดีมีการทำบุญให้ทานเป็นต้น เป็นเหตุปัจจัยเกื้อหนุน แต่หากว่าก่ออกุศลกรรม คือทำความชั่ว เช่น ไปลักขโมยของเป็นต้น เหตุปัจจัยดังกล่าวก็จะทำให้เกิดมามีฐานะยากจน อย่างนี้เป็นต้น

ในจิตตสัมภุตชาดก พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาที่จิตตบัณทิตแสดงต่อหน้าพระพักตร์ของพระเจ้าสัมภุตผู้เคยเป็นพี่น้องกับท่านเมื่อชาติปางก่อน ว่า

ขอเดชะพระองค์ผู้จอมชน ชาตินำเนิดของนรชนไม่สม่าเสมอ

ในหมู่มนุษย์ กำเนิดแห่งคนจันทราลนับว่าต่ำต้อยที่สุด

ในชาติก่อน พวกเราได้อาศัยอยู่ในครรภ์ของหญิงจันทราล

เพราะกรรมชั่วช้าของตน^{๑๓}

พระสูตรนี้เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่ทรงแสดงให้เห็นว่า เราจะทำอะไรก็ตาม ก็ส่งผลให้ตนเองได้รับผลจากการกระทำนั้น ๆ ด้วย เช่นเดียวกันกับจุฬามณีวิภังคสูตร ก็คือ ถ้าได้ทำความดีเอาไว้ ก็จะได้รับผลดี ซึ่งอาจส่งผลเร็วหรือช้า เราจะได้รับผลอย่างแน่นอน และถ้าทำกรรมชั่ว ก็จะได้รับผลกรรมชั่วที่ตนเองได้ทำไว้เช่นกัน

วสิน อินทสระ ได้อธิบายว่าคนเราเกิดมาเพราะยังมีกรรมอยู่ คือยังมีกิเลส มีกรรมและมีวิบากคือผลกรรม ผลของกรรมย่อมส่งวิญญาณให้เกิดในที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสมแก่กรรม จะมีแต่คนไม่มีกรรมแล้วเช่นพระอรหันต์ย่อมไม่เกิดอีก^{๑๔}

ง.กรรมในฐานะเป็นเผ่าพันธุ์ของผู้รับกรรม

อรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของคำว่า “เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์” ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ว่า “กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของสัตว์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า มีกรรมเป็น

^{๑๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๔๙ - ๓๕๐.

^{๑๓} ขุ.ชา.วิสติ. (ไทย) ๒๗/๓๘/๔๗๖.

^{๑๔} วสิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, (กรุงเทพมหานคร: เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า

เผ่าพันธุ์”^{๑๕} เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว กรรมนั้นจะส่งผลตามอำนาจของกรรมทันที โดยจะส่งผลได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต กล่าวคือ กรรมที่เราได้ทำไว้จะส่งผลให้เราเกิดมีและเป็นไปตามแรงกรรม จึงเปรียบเสมือนเป็นเผ่าพันธุ์ของตัวผู้กระทำความกรรมต่อไปในอนาคตนั่นเอง โดยจะส่งผลได้ทั้ง ๓ ระยะ คือ

๑) ในปัจจุบัน หรือในภพนี้ เรียกว่า ภูมิธรรมเวทนิยกรรม^{๑๖}

๒) ในภพหน้า เรียกว่า อุปัชชเวทนิยกรรม^{๑๗}

๓) ในภพต่อ ๆ ไป เรียกว่า อปรายเวทนิยกรรม^{๑๘}

จ.กรรมในฐานะเป็นที่พึ่งอาศัยของผู้รับกรรม

ในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตที่เกิดขึ้นมาและอาศัยอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ล้วนแต่อาศัยกรรมเก่าที่ทำไว้ปางก่อน และกรรมที่ทำไว้ในปัจจุบัน โดยในจุฬนันทิยชาดก^{๑๙} พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายที่กำลังวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพระเวททัตที่หาทางลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าหลายครั้งแล้ว จึงทรงแสดงชาดกนี้ และตรัสพระคาถาว่า

คนทำกรรมใดไว้	ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน
คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี	คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว
คนหว่านพืชเช่นใด	ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ^{๒๐}

ทั้งสองพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อหน้าภิกษุทั้งหลายที่มีความสงสัยเรื่องกรรม ก็ทรงยืนยันว่า ทำกรรมอะไรเอาไว้ ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว เหมือนกับการหว่านเมล็ดพันธุ์พืชชนิดใด ย่อมได้พันธุ์พืชเช่นนั้นเป็นการตอบแทนอย่างแน่นอนเช่นเดียวกัน

^{๑๕} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๒.

^{๑๖} ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต กล่าวว่า ภูมิธรรมเวทนิยกรรมนั้น ให้วิบากในอัตภาพนี้เท่านั้น (อ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๒.).

^{๑๗} ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต มีคำอธิบายว่าอุปัชชเวทนิยกรรมนั้น อำนาจผลในอัตภาพต่อไป แต่ในบรรดาบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ อุปัชชเวทนิยกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม ๕ ผู้ที่ได้สมบัติ ๘ จะเกิดในพรหมโลก ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะเกิดในนรกด้วย (อ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๒ – ๑๒๓.).

^{๑๘} ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต มีคำอธิบายว่า อปรายเวทนิยกรรมนั้น ได้โอกาสเมื่อใดในอนาคตกาล เมื่อนั้น จะให้ผล เมื่อความเป็นไปแห่งสังสารวัฏฏะยังมีอยู่ กรรมนั้นจะชื่อว่า เป็นอิทธิกรรมย่อมไม่มี (อ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๓.).

^{๑๙} ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๓๘๙ ใช้คำว่า “จุลนันทิยชาดก” แทน “จุฬนันทิยชาดก” (ขุ.ชา.ท. (ไทย) ๕๗/๒๙๒ – ๒๙๔/๓๘๙ – ๓๙๔.).

^{๒๐} ขุ.ชา.ท. (ไทย) ๒๗/๑๔๓ – ๑๔๔/๑๐๓.

อีกพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้า คือ กุมารกัสสูตร ที่ทรงแสดงแก่เด็กที่กำลังจับปลาอยู่ในระหว่างกรุงสาวัตถีกับพระเชตวันให้เลิกจับปลาด้วยพุทธานุญาตว่า

ถ้าเธอทั้งหลายกลัวความทุกข์

ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลาย

ก็อย่าได้ทำบาปกรรมในที่แจ้ง^{๒๑} หรือบาปกรรมในที่ลับ^{๒๒}

เพราะถ้าเธอทั้งหลายจักทำ หรือกำลังทำบาปกรรมอยู่

ถึงจะเหาะหนีไป เธอย่อมไม่พ้นจากความทุกข์ไปได้”^{๒๓}

ตามหลักคำสอนลักษณะของกรรมดังที่ได้กล่าวมา ณ เบื้องต้น การสร้างกรรมของบุคคลผู้ก่อกรรมกรรมนั้นจะส่งผลต่อไปในภายภาคหน้า ทั้งในส่วนของสภาพจิตใจ หรือแม้แต่สภาพแวดล้อม เปรียบเสมือนการสร้างที่อยู่อาศัยให้กับตนเอง

อนึ่ง หลักคำสอนเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่ากรรมคือการกระทำของมนุษย์นั้นย่อมจะเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อการเกิดให้ใหม่ของผู้กระทำความกรรมนั้นและจะติดต่อกับสืบเนื่องไปยังภพน้อยภพใหญ่ที่ผู้นั้นไปเกิดด้วยโดยจะไปเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้

เรื่องหน้าผากไกลกะตันยัตถ์หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สำคัญคือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุคคลใดประกอบกรรมเช่นไรย่อมจะได้รับผลกรรมเช่นนั้น เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารจนกว่าจะใช้กรรมเสร็จสิ้น ดังเช่น พระอินทร์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่งซึ่งจุติลงมาใช้เวรกรรมเก่าตามวาระ เพราะในชาติปางก่อนพระอินทร์เกิดเป็นเศรษฐีมีความโลภในการทำบุญ ทำบุญแต่เพียงผู้เดียวไม่ให้ผู้อื่นมีส่วนร่วม จึงได้รับผลกรรมตอบแทนเมื่อสิ้นบุญ กรรมที่พระอินทร์ก่อไว้ในชาติก่อน จนเป็นผลตอบแทนในชาตินี้ก็คือ ถูกพระยาแถนดัดเศียรและผ่าออกเป็นสองซีก

“พระยาแถนเจ้าก็ตกแต่งยังหุ่นยนต์ให้เป็นอุปคนบอกข้าบอกให้ถือดาบกล้าคือว่าคนใช้สิให้ฮีบไปตัดเสีย สีสั ยังหัวแห่งพระยาอินทร์โดยพลันครั้นว่าตัดขาดแล้วฮีบคืนมาทำวันเทอยุ “

ทำให้พระอินทร์ได้รับความลำบากแทบจะเอาชีวิตไม่รอด นางสุชาดาต้องอุ้มพระอินทร์ไปขอความช่วยเหลือให้ท้าวเวสสุวัณต่อศิริษะ แต่ศิริษะก็ไม่เหมือนเดิมเพราะใช้ศิริษะของเณรเข้ามาต่อกรรมของพระอินทร์ก็ไม่หมดเพียงเท่านี้ ศิริษะของพระอินทร์ได้ไปเกิดในเมืองมนุษย์เพื่อชดใช้กรรมเก่า ต้องเผชิญกับความยากลำบากเผชิญภัยต่างๆ และทำความดีสะสมช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจนกระทั่งหมดกรรม พระอินทร์และหน้าผากกับกะตันยัตถ์ก็หล่อหลอมเป็นบุคคลเดียวกัน ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากท้าวเวสสุวัณ เหตุการณ์ดังที่ปรากฏในเรื่องหน้าผากไกลกะตันยัตถ์ สะท้อนให้เห็นว่าบุคคลใดทำกรรมไว้ในชาติก่อนอย่างไร จะมีผลส่งมาในชีวิตปัจจุบันให้บุคคลนั้นเป็นสุขหรือ

^{๒๑} บาปกรรมในที่แจ้ง หมายถึงกรรมชั่วทางกาย และทางวาจา (ช.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑๑๕/๕๒๐).

^{๒๒} บาปกรรมในที่ลับ หมายถึงกรรมชั่วทางใจ (ช.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑๑๕/๕๒๐).

^{๒๓} ช.อุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๖๐.

เป็นทุกข์ได้เสมอ คำสอนนี้เป็นเครื่องปลอบใจผู้ทุกข์ร้อน ไม่ให้เศร้าเสียใจจนเกิดเหตุ เพราะการทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมเก่า ซึ่งไม่มีทางจะแก้ไขได้เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้ว ก็มีโอกาสนะจะได้รับความสุขบ้างตามกรรมดีที่กระทำไว้ การทำความดีได้รับผลดีตอบแทน เช่น การที่เศรษฐีทำบุญ เศรษฐีได้รับผลดีตอบแทนคือได้เกิดเป็นพระอินทร์

“ บัดนี้จะกล่าวถึงเศรษฐีทำบุญปรีวาสนแล้วประโยชน์เลี้ยงแก้อัฒานแล้วยาดน้ำถึงแม่ธรณี บุญชูเถิงขอบไควตังสัพพะการเมี้ยนอนาสงสน้าวสง आयได้หาฮ้อยฤดูเข้าขบมาเลยเล่าสุรคุดเมี้ยนเมื่อสู่เมืองสวรรค บุญชูเถิงยอศดาวตังสัพพะ บุญสูงได้เป็นองค์อินทราช “

กรรมที่พระอินทร์ ทำบุญคนเดียวไม่ให้ผู้อื่นมีส่วนร่วม ทำให้พระอินทร์จะต้องขัดใช้กรรมในชาตินี้ พระอินทร์ก็บอกกับนางสุชาดาว่า

“ พี่น้าปากโอใจย่อมยังหมอง เมื่อใดเวรหายคบคั่นคุ่น้อง พี่น้าตามตนใช้เวร้งล้างบาปเวรเก่าเลี้ยงเฮียมตั้งตัวคั่น ที่แล้ว “

เมื่อนางสุชาดาพบพระอินทร์ถูกตัดเศียรเหลือแต่ท่อนเท้า นางสุชาดาก็คิดว่าเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะกรรมเก่าของพระอินทร์ เมื่อนางสุชาดาอุ้มพระอินทร์ไปขอความช่วยเหลือท้าวมหาพรหม ท้าวมหาพรหมไม่สามารถที่จะช่วยได้เพราะเป็นเวรกรรมเก่าที่พระอินทร์จะต้องขัดใช้

“ แต่นั้นพรหมมหาคลุ้มคะนิงหวนเป็นเหตุ อันนี้เป็นเพื่อเวรก่อกลับอินทร์ท้าวเป่าหายไผท่อนเยื่อนโผดไผ่เวรมากมาเถิง พ่อเด ชาติที่เวร้งไผ่บ่เคียงคอยได้เวร้งเลี้ยงเฮาพรหมผายโผด จริงแล้ว ยังบ่หายบาปเบื่องเฮาตั้งต่อคั่น “

เมื่อนางสุชาดาไปขอความช่วยเหลือท้าวเวสสุวัณ ท้าวเวสสุวัณได้ต่อศีรษะพระอินทร์โดยใช้หัวเถรเถ้า ซึ่งไม่สามารถต่อได้เหมือนเดิม

“ เขอก็บายเอาได้หัวเถรราชโคตร ท่านนั้นลตชั่วเมี้ยนเนาค้างแค่คอย เถรนี้ เนานในห้องโกลัมพีเมืองใหญ่ “

ชีวิตของพระอินทร์ในเรื่องหน้าผากไกลกะดันถือเป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่ชี้ให้เห็นจริงตามพุทธภาษิตที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”

ตอนพระอินทร์หมดบุญจากสวรรค์

“ เทพท่อนเท้าแผงเผ้าขาบาการ เทเวศเอี่ยมแลอาสภองค์อินทร์ เลยเล่าเห็นสีสังหงอกป่งซ้องแซมสิ่งต่างหลั่ง อมรรราชคร่ำแคลนไครยอินอายุ พระก็เล็งญาณทิพย์ชอบคดีจำแจ้ง อันนี้กรรมเวรเบื่องภายหลังนำครอบ ยังไปหายบาปเว้นเวรกำฝ้ายหลั่ง ก็บ่ควรอยู่สร้างเสวยราชย์ดาวตังสแลเด ”

เรื่องหน้าผากไกลกะดันนี้ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผลกรรมมาก ชีวิตความเป็นไปขึ้นอยู่กับผลกรรมชาติก่อนโดยที่ไม่อาจจะแก้ไขได้เลย แม้กระทั่งวิถีชีวิตของพระอินทร์ก็ยังหนีกรรมไปไม่พ้น หลักธรรมและคำสั่งสอน

เรื่องหน้าฉากไกลกะตันนอกจากแสดงเรื่องกฎแห่งกรรมว่าชีวิตทั้งหลายที่เกิดขึ้นมานี้ย่อมหนีความตายไปไม่พ้น ความสุขที่ประเสริฐที่สุดคือนิพพาน อันเป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้าว่าผู้ใดถึงนิพพานย่อมหลุดพ้นจากเวรกรรมและหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เหมือนเช่นตอนที่พระอินทร์ปลอมนางสุชาดาว่า โลกนี้ไม่มีอะไรที่มั่นคงเหมือนกับนิพพาน เพราะทุกๆสิ่งในโลกมีเกิดย่อมมีดับ โดยสอดแทรกความคิดทางศาสนาเปรียบเทียบให้เห็นจริงกับสภาพของธรรมชาติว่า “โลกนี้บ่เที่ยงหมั่นเสมอดังนิรพาน คือดังชลธารไหลขาดลงเลยแห่ง อันนี้คืออภิลักขณ์รินนองท่งน้อย นิ่งเสียงคลาคล้อยขาดเงิน อันนี้คือดังสุริยเสายายเอื้องโลกเริงใส พอยามถึงเที่ยงวันเอื้องกล้ายามเดียวย่ำลงแลงแล

๓.๑.๒ ความกตัญญูกตเวทิตะ

สำหรับคำว่าความกตัญญูนั้นมีความหมายดังนี้ ในคัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึง ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ ชื่อว่า กตัญญูตา^{๒๔}

ส่วนในพจนานุกรม มคอ-ไทย ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า กตัญญู (วิ.) ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน โดยปกติ วิ. กตฺ อุปการํ ชานาติ สึเลนาติ กตญญู. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน วิ. กตฺ ชนิตฺ สึลมสสาติ กตญญู. ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน วิ. กตฺ อุปการํ ชานาติ กตญญู. ผู้รู้คุณท่าน กตเวทิตะ (วิ.) ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก้ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้ตอบแทนอุปการคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน และคำว่ากตัญญูกตเวทิตะ (บุ.) หมายถึงบุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน, ฯลฯ ในภาษาไทยตัดพุดเฉพาะกตัญญู แต่ก็ยังมีความหมายถึง กตเวทิตะด้วย^{๒๕}

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า รู้อุปการะที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิตะ และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวทิตะ ว่า (ผู้)สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู^{๒๖}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของความกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวทิตะ) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิตะ กตัญญูกตเวทิตา

^{๒๔} พ.อ. (บาลี) ๑/๒๐๒.

^{๒๕} พันตรี ป. หลงสมบูรณ์, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐),, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสะดวก^{๒๗}

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๒๘} ได้แก่ (๑) บุพพการี ผู้ทำอุปกัระก่อน (๒) กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปกัระที่เขาทำแล้วและตอบแทน ซึ่งบุพพการีบุคคลกับ กตัญญูกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปกัระก่อน^{๒๙} จึงมีผู้รู้อุปกัระที่ท่านทำแล้วและตอบแทน^{๓๐} และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่ถูกอวิชชาครอบงำ ยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^{๓๑}

ในเรื่องหน้าผากไกลกะดันแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีของ ท้าวหน้าผากที่มีต่อย่าจำสวน ดังคำประพันธ์

“เมื่อนั้นท้าวหน้าผากก็ให้เขามาเชิญเอายันยาจำสวนเขาก็พร้อมกันตดแต่งยันขันเงินและขันคำคือว่าข้าวตอกดอกไม้ดั่งนั้นเขาก็พร้อมกันเข้ามาอันเชิญยาไปอยู่เสียยังบังคับผาสาทเท้าวันเทอญคนทั้งหลายเขาก็พร้อมกันเอายาคำมาแล้ว เขาก็พร้อมขับกันแห่ยาไปสู่เสียผาสาทหันแล ท้าวหน้าผากก็ตดแต่งคร้วเรือนให้แก่แม่ของตนคือว่ายาเถ้าด้วยข้างฮ้อย ๑ ม้าฮ้อย ๑ จัวฮ้อย ๑ กล่าวฮ้อยหญิงและฮ้อยชายก็ได้พอชู้ฮ้อยนั้นแล บัดนี้ท้าวหน้าผากก็เอายันแก้วหมาเลนหน่วยประเสริฐของเก่าให้แก่ยาย่าจำสวนผู้เป็นแม่แอ็ก แห่งตนนั้นแล ปลายะตั้งแอ็กแต่นี้เมื่อหน้า เอยะพระรี ย่าจำสวนผู้นั้นก็ได้เป็นสุขย่อนลูกฮักแห่งตนด้วยคำสุขาสีสวัสดิ์นั้นแล”^{๓๒}

ท้าวหน้าผากได้แสดงความกตัญญูต่อย่าจำสวนด้วยการนำย่าจำสวนมาเลี้ยงดูเมื่อยามแก่เฒ่า พร้อมทั้งให้ปราสาทราชวังข้าราชการบริวาร สิ่งของต่างๆเป็นจำนวนร้อย การกระทำดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ประพตติมีศีลธรรมซึ่งเป็นความประพตติที่ควรจะเอาเยี่ยงอย่างเป็นอย่างยิ่ง

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๒๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๓๑} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

^{๓๒} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะดัน (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ๒๕๑๒) หน้า ๑๒.

๓.๑.๓ ความมีสัมมาคารวะ

ความมีสัมมาคารวะเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งของผู้ประพุดิธรรม ชาวไทยส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นคนในภาคไหนจะนิยมยกย่องผู้ที่มีสัมมาคารวะ ดังคำว่า “ ไปก็ลา มากก็ไหว” ผู้ใดมีคุณสมบัตินี้ย่อมเป็นที่รักใคร่ของบุคคลทั่วไป

ในเรื่องหน้าผากไกลกะตัน มีปรากฏในตอนนางสุชาดาอุ้มซากศพพระอินทร์ไปขอความช่วยเหลือพระพรหม เช่น

“ในกาลเมื่อนั้นบันนางสุชาดาสุตวาได้ยินแล้ว นางจึงไหว้หน่อแก้วมหาพรหมประนมบไหว้ ทูลแก่พระบาทได้กล่าวบอกสัญญาว่าเทว ข้าแถมหาราชาเจ้าตนอย่าเก๋าก้าวเมิงสวรรค์ บัดนี้ข้อยน้อยจักเล่าไหว้พระจอมท้นแจ้งเหตุ ด้วยอุปเทศแต่ภายหลังก่อนเนอ __ สุชาดาเสยบ ห่อนมีไผสามารถจักหาหัวใหม่มาตามต่อได้แล พิจา นางหากบได้สัสยังหัวของเก๋าค้อยบ โผดได้ต่อถาม โฉนอเทศนพระยาอินทร์ หน่อนางหล้าน้อยจึงให้ดุงเดินไปก็พอเทิน เมื่อนั้นบันนางสุชาดาตนหาที่เพ่งบได้ฮ้องฮ้ำให้เฮตือกตนปันหอดหิวแสง นางจอมแพงแก่นเหง้าขาบไหว้เจ้ามหาพรหมนางก็ประนมกรแล^{๓๓}

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นค่านิยมชาวอีสานในสมัยนั้นว่านิยมผู้ที่มีสัมมาคารวะ

จะเห็นได้ว่าคุณธรรมหรือหลักธรรมเรื่องการมีสัมมาคารวะนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่มุ่งที่จะสอนและถูกบรรจุไว้ในเนื้อหาของวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตัน

๓.๑.๔ ความเอื้อเฟื้อต่ออาคันตุกะ

การต้อนรับขับสู้การเอื้อเฟื้อต่ออาคันตุกะ คือแขกที่มาเยี่ยมเยียนนั้นเป็นค่านิยมทางสังคมคนไทยถือเป็นค่านิยมอย่างสูง ภาคกลางมีคำว่า “แขกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” ภาคเหนือเรียกว่า “แขกมาการ้อง” หมายถึงต้องเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดี แม้ภาคอื่นเช่น ภาคอีสานและภาคใต้ก็นิยมแบบเดียวกัน

ในเรื่องหน้าผากไกลกะตันซึ่งเป็นสรรณกรรมของชาวอีสานได้สะท้อนให้เห็นความเอื้อเฟื้อต่ออาคันตุกะ ดังตอนที่พระอินทร์กำลังจะเดินทางไปเมืองมนุษย์ผ่านเมืองพระยาแลนเถือก พระยาแลนเถือกได้ออกมาต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี ดังคำประพันธ์

“สรวงตั้งพระอินทร์ลงจากเมิงสวรรค์บมิน้อยประมาณ ๕ ยามก็มาฮอดจาดุมมหาราชาอันเป็นฐานแห่งถนเถือกเป็นพระยาแก่ถนทั้งหลายหันแล กสนโต ก็ไปฮอดยังเวียงแห่งเมิงถนเถือกว่าจักล่งค้ายนี้ ดังนั้นพระยาก็เห็นแล้วยังเจ้าหน่อแก้ว สกโก พระยาถนพ่อเอิ้นใส่ว่าเจ้าหน่อให้บุญเฮยไปสังเบิงฟังฟ้าผู้ช้านี้ขอฮ้างเชิญเจ้าท่อนท้าวมาโผดซ้อนน้อยแล้วจึงภายนี้แต่แม่พ่อให้ได้ขาบไหว้บูชาจักชะน้อยพอให้ได้ปากเว้านา __ __ __ พระบาทเจ้าถน

^{๓๓} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๑๐.

หลวงเจ้าชิ่งจักรผันมาฮอดถึงยอดไทม์ณเทียรเข้าไปเฝ้าสาทออดแก้วทะฮายแก้วงจักร
เข้าไปพักเหนื่อยแป้นแว่นหน้าสาวฮามจุ่มนมถามอ่อยร่อยถือเค็งสร้อยสังวาลเข้ามาแหน
หัตถบาทชะพาดพร้อม แถนพน แลแถนตีมืออื่นคี่ แถนพรมบุลุม แลแถนมุ ปทุมรูปเหนือ
หมู่ถน จึ่งเอากันเปื่องยาซาบไหว้ยังพระบาทให้ สกโกตโตปิตถายะ ตั้งแถกแต่นั้เมื่อ
หน้าตถา ราชาเมื่อนั้นบันพระยาแถนถึกชะเพิกพร้อมวันทาไหว้อินตาถามข่าวว่าเจ้าทอน
ท้าวยังคอยอยู่สวสดีแต่ก็ซำรือ^{๓๔}

๓.๑.๕ ความเมตตา

สำหรับคำว่าเมตตานี้ หมายถึงความรัก ในอรรถกถาอธิบายว่า“ชื่อว่า เมตตา เพราะอรรถ
ว่ารักใคร่ อธิบายว่า ผู้ก่เอื้อโย ชื่อว่า เมตตา เพราะความเจริญเป็นไปในมิตร หรือความเจริญนั้น
เป็นไปต่อมิตร”^{๓๕} “ความมีไมตรี กิริยาที่รัก ความเป็นผู้มีความรัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ความ
เป็นผู้เอ็นดู ความแสวงหาประโยชน์ ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย ความไม่
โกรธ ชื่อว่า เมตตา”^{๓๖} “ชื่อว่าเมตตา เพราะมีความเอื้อโย อธิบายว่า ความรัก ชื่อว่า เมตตา เพราะมี
ความรัก หรือความเป็นไปแห่งความรัก”^{๓๗} “ธรรมชาติโดยอมสนิสนม รักใคร่ ฉะนั้นธรรมชาตินั้น
ชื่อว่าเมตตา อธิบายว่า ย่อมแสวงหา อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ชื่อว่า เมตตาเพราะรักใคร่ เอื้อโย ยินดีใน
สัตว์ทุกจำพวก”^{๓๘} “ความเป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำมาซึ่งหิตสุข โดยนัยว่า ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงมี
ความสุขเกิด ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า เมตตา” ในด้านสหทศาสตร์แสดงรูปวิเคราะห์ว่า มิชชติ สนิยหตี
ติ เมตตา แปลว่า ธรรมชาติโดยอมรักใคร่ชื่นชมต่อสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า เมตตา^{๓๙}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของคำว่าเมตตาว่า ความรัก,
ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ ๑ ในพรหม
วิหาร ๔, ข้อ ๒ ในอารักขกัมมัฏฐาน ๔) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากุรุณา
หมายถึง ความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อ

^{๓๔} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าฉากโกลกะตัน, หน้า ๒๕.

^{๓๕} พุ. อิติ.อ. ๑ / ๔/ ๑๔๖.

^{๓๖} พุ. มหา.อ. ๕ / ๒ ๕๙๖.

^{๓๗} พุ. จุฬ.อ. ๖/ ๖๗๐.

^{๓๘} พุ. ปฎิ. อ./ ๗ / ๑/ ๒๔๓.

^{๓๙} พระสังฆมณฑลิกะ ธัมมาจริยะ.ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี. (พระนคร : มุณินิธิสังฆมณฑลิกะ
จัดพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๙๐.

แรกในเบญจธรรม)^{๔๐} สอดคล้องกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ที่นิยามไว้ว่า “ความรักและเอ็นดู, ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข, เป็นข้อ ๑ ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา”^{๔๑}

ในบันทึกธรรมของพันเอกปิ่น มุทุกันต์^{๔๒} ได้ให้คำจำกัดความ พร้อมทั้งอธิบายความไว้ว่า เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ จากนั้นท่านก็อธิบายความรักใคร่ออกเป็นมีอยู่ ๒ ประเภท เพื่อแยกให้เห็นว่า ความรักใคร่แบบไหนเป็นเมตตา แบบไหนไม่ใช่ กล่าวคือ

๑. ความรักใคร่ด้วยอำนาจของความกำหนด เช่น ความรักระหว่างเพศ อยู่ในกลุ่มของความรักรที่มีตัณหาและราคะเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต ซึ่งเป็นเรื่องของเป็นกิเลส เป็นที่มาของความทุกข์ ผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ต้องพยายามกำจัดออกจากใจ ความรักใคร่ประเภทนี้ไม่ใช่เมตตา

๒. ความรักแบบเมตตา ความรักประเภทนี้ เป็นเรื่องของความหวังดี คือปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เช่น มารดารักบุตร มิตรสหายรักกัน เป็นต้น ความรักที่เรียกว่า เมตตานี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทั้งฆราวาส ทั้งบรรพชิต เพราะเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้การอยู่กันหมู่มณะเป็นไปด้วยดี มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเอื้อเฟื้อ เข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมอยู่เย็น และเป็นสุข

กล่าวโดยสรุป บทนิยามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรุณกถา ตลอดจนคัมภีร์รุ่นหลัง ให้บทนิยามของเมตตาเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือเป็นเรื่องคุณภาพ หรือสภาวะของจิตที่ประกอบด้วยความหวังดี ปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่น โดยปราศจากตัณหา หรือราคะเป็นเครื่องชักจูง ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่เป็นกามคุณ เป็นสภาพจิตที่มีความอ่อนโยน เอื้อเฟื้อ ความเป็นมิตรต่อผู้อื่น

ในเรื่องหน้าผากไกลกะตัน ได้แสดงให้เห็น ความเมตตาของท้าวเวสสุวัณที่มีต่อพระอินทร์ ย่างสวนที่มีต่อหน้าผาก

ท้าวเวสสุวัณมีความเมตตาช่วยต่อเศียรพระอินทร์

“สรวดตั้งพระยาอินสุรินทเจ้าฟ้าน้อยบ่ข้าเกิดคีนมาด้วยไฉนยะกล่าวไว้ในเมื่อพระยาเวสสุวัณนำเอาหัวเถ่าเถรต่อให้เจ้าสักรพรอสามุรโหก็บได้ลิ้มยังชาติของเก่าพระบาทเจ้า”^{๔๓}

อย่าจำสวนมีความเมตตาต่อท้าวหน้าผาก

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๗.

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๕๕.

^{๔๒} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, บันทึกธรรม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔.

^{๔๓} พระอริยเมธี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๓๐.

“อย่าจำสวณก็กล่าวว่าคุณเจ้าหลานเดินมาจักมีการอันใดทุกข์ยากจึงได้พรากรมึงแม่มาได้ แต่นั่นท้าวหน้าผากเจ้าพากย์พ้นแต่ภายหลังช้อยนี้มาตระเดินหายังท้าวกระดันทุกข์ยากกลับจึงได้คิดว่าตระเดินมาแลนา ในเมื่ออย่าจำสวณได้ยินแล้วก็ลวดบังเกิดอัศจรรย์หาอันจักมาฮ่มเพิงบได้ เจ้าจึงถามยังเจ้าตนหลานว่าเป็นสันใดเฮามาไกลต่างประเทศ__ __ __ คุณเจ้าอ้ายช้อยนี้เป็นคนอันหาผัวบได้แล เจ้านี้ฮูปอันงามเป็นที่มักแก่เจ้า “ ^{๔๔}

๓.๑.๖ ความเพียร

สำหรับคำว่า เพียร มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความบากบั่น ความกล้าแข็ง พยายาม จนกว่าจะสำเร็จ บากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วีรย ตรงกับภาษาบาลีว่า วีริย ^{๔๕}

วีริยะ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความเพียร ความบากบั่น ความกล้า มักใช้คู่กับคำ อุตสาหะ เป็น วีริยอุตสาหะ ^{๔๖}

พยายาม มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ทำโดยมานะบากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วุยายาม ตรงกับภาษาบาลีว่า วายาม ^{๔๗}

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พยายาม หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอุตสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วีริยะ วีริยินทรีย์ วีริยพละ วีริยสัมโพชฌงค์ สัมมาวายามะ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค เรียกว่า ความพยายาม ^{๔๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) * ให้ความหมายวีริยะว่า หมายถึง ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจ ไม่ท้อถอย (ข้อ ๕ ในบารมี ๑๐ ข้อ ๓ ในโพชฌงค์ ๗ ข้อ ๒ ในอิทธิบาท ๔) ^{๔๙}

ส่วนความเพียรที่ปรากฏในเรื่องหน้าผากไกลกระดันนี้ ปรากฏได้ตอนที่นางสุชาดาได้เพียรพยายามที่จะช่วยชีวิตสามีคือพระอินทร์ โดยนำไปที่เมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็ช่วยเหลือไม่ได้นางจึงอุ้ม

^{๔๔} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกระดัน, หน้า ๓๒.

^{๔๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐๒.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗๙.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๘.

^{๔๘} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๖๓.

* ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต).

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๖.

เอาศพระอินทร์ขึ้นไปพรหมโลก ท้าวมหาพรหมก็โปรดไม่ได้ นางจึงอุ้มเอาศไปยังท้าวอภินิหาร มหาพรหมซึ่งเป็นพรหมชั้นสูงสุด ท่านก็ช่วยเหลือไม่ได้ตรงไปหาพระยาครุฑ พระยาครุฑก็ช่วยเหลือไม่ได้ อุ้มเอาศไปยังกุมภภณฑขอให้ช่วยเหลือ ยังก็ช่วยเหลือไม่ได้ไปให้พระอิศวรช่วยเหลือ พระอิศวรก็ช่วยเหลือไม่ได้ จนกระทั่งไปพบเท้าวาสสุวัน เท้าวาสสุวันได้ช่วยต่อศรีษะพระเถรที่มรณภาพไป มาติดกับท่อนตัวของพระอินทร์โดยปลุกเสกด้วยเวทมนต์จึงเกิดเป็นพระอินทร์ขึ้นมาทันที ดังคำปะพันธ์ “แต่นั้นวาสสุวันได้หัวเถรคืนคอบพระจึงสบสรวทแก้วดีแล้วอ่านโอมได้ฮอดฮ้อยท่านอ่านโคงการหัวเถรติดต่อองค์อินทร์ได้สัญญาเฮืองฮู่หลังฮูปน้องนางแก้วนึ่งเฮียง” ^{๕๐}

การกระทำดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นความเพียรพยายามของนางสุชาดาว่ามีความพยายามอย่างยิ่งยวด ซึ่งนางได้เพียรพยายามจนกระทั่งประสบความสำเร็จ ตรงกับคำที่กล่าวว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น” ได้กล่าวถึงค่านิยมของผู้ประพตติในเรื่องหน้าผากไกลกะ ดันที่ควรประพตติมาแล้วข้างต้น ต่อไปจะกล่าวถึงลักษณะผู้ที่ไม่ควรยึดถือเป็นตัวอย่างในด้านความประพตติคือ ลักษณะคนถ้อยที่ควรหลีกเลี่ยง

ในเรื่องหน้าผากไกลกะดันได้กล่าวถึงลักษณะคนถ้อย ในตอนที่ท้าวกะดันปราบยักษ์กุมภภณฑแล้วสำนักผิดก็ได้ให้ข้อคิดในการยึดถือประพตติปฏิบัติว่าควรหลีกเลี่ยงคบหาผู้ที่มีความประพตติเป็นคนถ้อย

ลักษณะคนถ้อย มีดังนี้คือ

อันว่าสงฆเจ้าทั้งหลายคิดทวนหากบ่มีมนต์แห่งตนจักอยาตักหากไปตามยรรยาดดู ดายกลายเป็นคำอันบาปดูหยาบช้าถ้อยพาโลจิตมาถ้อยต้องบุคลา ผิดนผู้ใดสันโดษเห็นท่านโจษเถียงกัน ไปปล้นเลยค่าไปว่าผ่าความเขา อันนี้ก็เป็นอันถ้อย ๑ นั้นเพิ่นขาบเขาบหัวตัวเล่าไปโอมต่อให้กริ้ว โกรธ ฮ้ายคำแข็งอันนั้นก็ถ้อย ๑ ประการ ๑ เห็นท่านเดินทางมาเขาเขตประเทศทางไกลบ่ใส่ถาม ความปากกล่าวว้าแต่คำผิดอันนั้นก็ถ้อย ๑ ประการ ๑ กระทำนาแลเกี่ยวเข้าบได้กระทำฮั่วเล่าเป็น แตนแสวงหาแต่การสัตว์จักผ่าถ้าเอาค่าสินไหมก็ถ้อย ๑ ประการ ๑ คนจิงไรบ่ฮู้ฮู้รู้บ่อย่าแอแง แสวงหาแต่คำอันตัวง่ายมายากให้สอนสตรศิลป์ก็ถ้อย ๑ คนผู้ใดมีหมูกินบู่แวนห้องได้ของกินบ่ ปันแจกใช้เวียกกกล่าวแต่ของตนการมาถึงใช้มอบบ่ผันย้อนปันกินผู้นั้นก็ถ้อย ๑

ความเป็นผู้ประพตติธรรม

คุณธรรมสำคัญของพระเอกในเรื่องเลียนแบบนิทานชาดกอีกประการหนึ่งคือเป็นผู้ทรงคุณธรรม ท้าวกระดันเป็นผู้มีเมตตา เมื่อเอาชนะศัตรูจนทำลายชีวิตได้ก็สั่งให้ยักษ์กุมภภณฑชุบชีวิตคืนให้ พร้อมกับสั่งสอนให้ประพตติธรรม อยู่ในศีลในธรรมปกครองบ้านเมืองให้ไพร่ฟ้าร่วมเย็นเป็นสุข เช่น

^{๕๐} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะดัน, หน้า ๔๑.

ประการที่ ๑ กระทำนาแลเคียวข้าวบได้กระทำฮั่วเล่าเป็นแดนแสวงหาแต่ค่านสัตว์แลคนจักผาเอาค่าสินไหมก็ถ้อย ๑ ประการ ๑ คนจัญไรปู้ใจสู้ฮั่วบ่หย่าแห่งแสวงหาแต่คำอันตัวเล่ามากอยากให้สอนศาสตรศิลป์ก็ถ้อย ๑ คนผู้ใดมีหมูกินบ่แวนห้องได้ของกินบ่ปันแจกใช้เวียกกล่าวแต่ของตนการมาถึงใช้ม่อนบ่ผันย่อนปันกินผู้นั้นก็ถ้อย ๑ ^{๕๑}

การที่ท้าวกระดันไม่เอาชีวิตท้าวกุมภภณฑ์และให้สิทธิในการครองบ้านครองเมืองสืบต่อไปแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มักน้อย ส่วนการช่วยเหลือพระเจ้ายางแดงนั้นแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ให้ความอนุเคราะห์ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อให้บรรลุชีวิตที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นต่อไปอีก

นักปกครองย่อมเป็นมิตรของผู้ประพฤติธรรม

พระอินทร์ได้ชื่อว่าเป็นมิตรแท้และเป็นมิตรที่หวังดีต่อผู้ประพฤติธรรม ลักษณะนิสัยจึงแสดงออกในสิ่งที่ดีงาม เช่น ช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ดงตนอที่พระอินทร์แปลงเป็นนกอินทรีมาช่วยท้าวหน้าผาก

ยังมีนกอินทรีตน ๑ ก็มาคาบเอาฮั่วท้าวหน้าผากกว่าจักกิน ครั้นวานนกอินทรีไปแล้วก็ฮอดจอตถึงยังตันหมากเตื่อในกลางน้ำ ครั้นวาไปฮอดแล้วก็ปลงไว้เหนือง่าไม้ว่าจักกินก็เห็นหน้าเห็นตาไอ้ นอ อันนี้ตั้งหากแม่นคนแท้ดีหลีแล เมื่อนั้นนกอินทรีก็บินหนีจาก ^{๕๒}

ตอนที่พระอินทร์เกิดใหม่เป็นท้าวอินทิจักรไปช่วยยาจำสวน

ดูราสัปปุริสาทั้งหลายในเมื่อยาจำสวนตนเป็นแม่ฮักแห่งท้าวหน้าผากในเมิงฟ้าสมังคังคังคั้นหากสนเทห์บุพเพในกาลเมื่อก่อน สวรรว่าลูกอ่อนน้อยหากมาถึงอยู่เหิงนานคิดฮอดเหตุบ่เห็นเจ้ายอดไต้ดุงมาหา เิงพารณสีจึงได้เห็นหน้าลูกกำพร้าวแห่งตนก็จึงหายคำกังวลโศกเศร้าบัดนี้นายยาเถ่าชวดชะลกาน บ่มีนานเท่าใดเจ้าก็ตายมรณา ท้าวอินทิจักรบายเอาน้ำเต่าสังโสดฮวยฮ่วยยาจำสวนเลยตื่นเกิดมา ^{๕๓}

ลักษณะความเมตตาแก่มนุษย์นี้ได้ปรากฏอยู่เสมอ ๆ เช่น เรื่องพระเวสสันดรพระอินทร์ก็ลงมาขอพระมัทรี เรื่องพระจันทกุมารก็มาช่วยทำลายพิธี และเคยเอาม้ามาให้พระยาแกรกตามหงสาวดารเหนือทั้งเคยมาช่วยในการหล่อพระพุทธรูปชินราชกับเคยช่วยพระนาคเสนสร้างพระแก้วมรกต ตลอดถึงเคยเอากลองมาให้ท้าวอุทองสร้างเมืองไตรตรึงส์ ^{๕๔}

๓.๒ คติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไถลกะตัน

สำหรับการศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไถลกะตันนั้น เราจะพบว่านอกจากจะมีหลักธรรมแล้วยังมีคติธรรมที่เกี่ยวข้องด้วย โดยที่คติธรรมนั้น หมายถึงหลักปรัชญาหรือข้อคิดที่

^{๕๑} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไถลกะตัน, หน้า ๒๓.

^{๕๒} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไถลกะตัน, หน้า ๒๕.

^{๕๓} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไถลกะตัน, หน้า ๓๖.

^{๕๔} พระยาสังฆาภรณ์, เทวกำเนิด (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๐๗) หน้า ๒๒

สามารถนำมาปรับประยุกต์ในการดำเนินชีวิตได้ ซึ่งวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกะตันเราสามารถที่จะพบคติธรรมที่สำคัญๆดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ การเป็นนักปกครองที่ดี

พระอินทร์ในฐานะที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และจาตุมหาราชิกพระอินทร์ยอมกอบปรไปด้วยความสง่างามของราชาและคุณลักษณะของหัวหน้าฝ่ายบริหารวิมานของพระอินทร์คือไพชนยนต์มหาปราสาท และมีแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์เป็นบัลลังก์ บนแท่นนี้พระอินทร์จะประกาศศักดิ์ของกษัตริย์ ออกคำสั่ง ฯลฯ เหล่าเทพทั้งหลายย่อมต้องประนมกรน้อมเกล้าคอยรับสนองเทวโองการ แม้จะทรงอำนาจสูงสุดแต่พระอินทร์ก็ได้ใช้อำนาจแบบเผด็จการ^{๕๕}

เรื่องหน้าผากไกลกะตันนี้ก็แสดงให้เห็นลักษณะนักปกครองดังนี้

นางนน้อยขาวันทาหะเข้าแด่มหาราชเจ้าผู้อยู่เฝ้าโองการผู้ข้าไหว้สมภารตามเหตุทั้งหลายพระบาทเจ้าเกิดมาเพื่อนี้ต่างกายหลังตนตัวยังสันเกล้าหัวพระบาทเจ้าต่างภาษาก้ข้าแลนา ในเมื่อนางสุชาดาหากกล่าวเว้าต่อผัวขวัญก็มี แลเมื่อนั้นบันพระยาอินทร์ก็บายเอามาแย่งแค้นแค้นแย่งเบี่ยงแล้วเลยเห็นบ่เป็นหัวสันเกล้าพระบาทเจ้าเล่าเรณตัวตนดูหลากเจ้ารับพากย์ด้านต่อเสนาว่าดูราสุท้านทั้งหลายเคยในเมื่อสุมาเฝ้ารุ่งคำเข้ายังเห็นหลายสันใดแต่จาเมื่อต้นเสนาขุนไพร่ฟ้ากับทั้งเจ้าแหล่งหล้าสุชาดาขาวันทาขอโทษอนุญาตปรานีเฝ้าความดีแปลงชะแล ผุงข้าแล่นแลเล่ายังเห็นบ่ใช่เป็นหัวแห่งพระบาทแท่นา ธรรมชิตแม่นหัวคนผุงข้าทั้งหลายกลัวสมภารปาบได้^{๕๖}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นแสดงว่าพระอินทร์ถึงแม้จะมีฐานะที่ยิ่งใหญ่เหนือไพร่ฟ้าแต่ก็ยังรับฟังความคิดเห็นเสนาอำมาตย์ข้าแผ่นดิน แสดงว่าพระองค์ทรงเป็นนักปกครองที่ดีไม่ได้ใช้อำนาจอย่างเผด็จการ

๓.๒.๒ การเป็นภรรยาที่ดี

เมื่อพระอินทร์ถูกพระยาแถนตัดคอขาด นางสุชาดาได้อุ้มเอาท่อนตัวของพระอินทร์ไปให้ผู้มีอำนาจและฤทธิ์เดชต่าง ๆ ต่อเศียรให้ แม้จะไกลแสนไกลก็พยายามที่จะนำศพไปดั่งคำประพันธ์

ในกาลเมื่อนั้นนางก็อุ้มคานผัว กูจักไปหาหัวมาต่อก่อนแล เจ้าหน่อแก้วอุ้มแล้วลวดเอาไป นางก็พาผัวขึ้นเวหาอากาศตาบต่อเท่าถึงมหาพรหม นางก็เอาเข้าไปถึงผาสาทพรหมราชเล่าเลยเห็น^{๕๗}

นางสุชาดากลยาร้องให้ไปใจไว้วาง บ่เหลียวคินทำเพียงปิ่นปูหมอกไปถึงขอบอกนิภูฐานพรหม นางจึงไปฮอดถึงศาลาเป็นแท่นแก้ว ครั้นว่าไปฮอดแล้วนางหน่อแก้วก็เขายูมีแสงอันแล เมื่อนั้นนาง

^{๕๕} อุดม รุ่งเรืองศรี, เรื่องเดิม , หน้า ๗๔

^{๕๖} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๑๖.

^{๕๗} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๔๑.

จอมแพงร้องไห้ปลงผิวไว้กางเกา โสมเสลานอนพักเหนื่อยหายเหนื่อยแล้วกอดเอาผิวแก้วเล่าเลยไป เหลียวเมื่อฟ้า^{๕๘}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นความรักใคร่ห่วงใยที่นางมีต่อสามี

กวีได้สอดแทรกมรรยาทหญิงไทยในด้านการไปเยี่ยมเยียนขอความช่วยเหลือ เมื่อจะไปก็ลามากี่ไหว อันนี้เป็นลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีที่กวีได้แสดงออกไว้ในลักษณะของนางสุชาดา ดังคำประพันธ์

ในกาลเมื่อนั้น บันนางสุชาดา สุตวา ได้ยินแล้ว นางจึงไหว้หน่อแก้วมหาพรหม ประนมบไหว้ พูลแก่พระบาทไท้กล่าวบอกสัญญา ว่าเทวะ ข้าแถมหาราชาเจ้าตนย่าเก้ากล่าวเมิงสวรรค บัดนี้ ช้อยน้อยจักเล่าให้พระจอมท้นแจ้งเหตุ ด้วยอุปเทศแต่ภายหลังก่อนเนอ สวรดังพระยาอินทร์ตน เป็นผิวแห่งช้อยน้อย บุญต่ำคล้าย^{๕๙}

เมื่อนั้นบันนางสุชาดา ตนหาที่เพ็งบได้ ฮ้องฮ้ำให้เฮอน ตือกตนเป็นหอดหิวแอง นางจอมแพงแก่นเหง้า ขาบไหว้เจ้ามหาพรหม นางก็ประนมกรแล^{๖๐}

นางสุชาดาเพื่อทราบว่ามีใครช่วยเหลือพระอินทร์ได้นอกจากท้าวเวสสุวัณจึงเดินทางไปโดยด่วน ท้าวเวสสุวัณให้นำศิระเดิมา นางสุชาดาได้พยายามหาเศียรพระอินทร์แต่ไม่พบ ก็ไปนำศิระพระเถระที่มรณภาพมาให้พระเวสสุวัณต่อ แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่นางมีต่อพระอินทร์ ดังคำประพันธ์

บันนางยอดฟ้าสุชาดา สุตวา ได้ยินแล้ว ยังเจ้าหน่อแก้วผิวขวัญผู้ชำนาญบรรทมผาสารท ลูกจากอาสนะมาชะแล มาตาเยี่ยมผ่อลงไป เห็นสีไผ่ผ้ม้งนอนเกลือกกลิ้งเฮอน มีแต่ตนหาหวับได้ ช้อยน้อยได้เต้าฟ้าฟาวพังผ่นลงจมเอามายังหัวจักกอยาด ขึ้นสู่ผาสาทมณเฑียร ผู้ข้ากอดคาบไว้ ฮ้องฮ้ำให้ไป มา ก็จึงเดินไปหาผู้ประเสริฐ ก็บมีผู้ฮู้ผายผดปรานี ในศิริไพรสมณฑปกว้างตาบต่อเท้าถึงเขตจอม ดอยหลายหัวที่ ไปถึงเมิงพรหมผู้ใหญ่ เพิ่มจึงให้ช้อยน้อย ไปสืบหาหัวในเมิงผิวจอมท้นแก่นไท้ ผู้ข้ากอดได้แล้วลวดเอาหนีไป ถึงทางไกลเขตกว้าง ตาบต่อเท้าถึงเวสสุวัณ ก็จึงเอาพระจอมท้นคืนมาได้^{๖๑}

ความเป็นผู้มีอารมณ์อ่อนไหวจะเห็นได้จากตอนที่พระอินทร์บอกว่าจะเสด็จลงไปเมืองมนุษย์ นางก็แสดงอาการตกใจ เสียใจ ตือกค้งคั่น อ้อนวอนไม่ให้พระอินทร์ไป ดังคำประพันธ์

^{๕๘} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๔๓.

^{๕๙} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๔๕.

^{๖๐} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๒๖.

^{๖๑} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๑๗.

เมื่อนั้นนางน้อยสุชาดาจากอมผัวนั้น ว่าจักไปชมพุทวิปเมิงลุ่ม ว่าดั่งนั้นนางนาฏน้อยสีไว ตกใจบานโพพาไหล आयหน้าดังขวัญตก นางก็ตีก้องคัง แลยเล่าแนแนหัวใจ นางทูลสารใส่ตนขาบ ไหว้ ล้มแทบไ้เทียมตนลำบาก ผู้ข้าขอไหว้บาทพื้นพระจอมท้น^{๖๒}

๓.๒.๓ คติธรรมในการยกย่องชายเป็นใหญ่

การยกย่องชายเป็นใหญ่ การเป็นใหญ่ในที่นี้หมายถึงความเป็นใหญ่ในครอบครัวชาวไทย เราถือว่าผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ดังสุภาษิตที่ว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้าผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง”

วรรณกรรมเรื่องหน้าผากไกลกะตันได้สะท้อนค่านิยมในข้อนี้เป็นอย่างดี ดังตอนที่พระอินทร์จะเดินทางไปเที่ยวเล่นเมืองมนุษย์นางสุชาดาได้ทัดทานไม่ให้ไป พระอินทร์ไม่เชื่อเพราะถือว่า ความคิดของตนถูกต้องและตนเป็นใหญ่ในครอบครัว ดั่งนั้นนางสุชาดาจึงทัดทานไม่สำเร็จ ดังคำ ประพันธ์

สิดาเสยหน่อแก้วแม่นว่าน้องแก้วห้ามช้อยแล้ว พบมีฟังดอมเจ้าจักอยาดแลนาสรวรว่านาง สุชาดาหน่อโพธิ์ไหลอาบน่าน้องทำเพ็รปองขาบไหว้ห้ามแก่นไ้ผ้วขวัญสายเสยเจ้าช้อยผู้ข้าเว้าจ้อย จ้อย สักบคุนา (กรุณา) คือฮอดแต่เฮาพากันสร้างสมคามพุดเคิดฮอดแต่เฮากันเพี้ยดอกมาบูชาพุท ฮูปพุเด คือฮอดตั้งแต่เจ้ายอดไ้หันอนกอดอยู่หอคำพุ่นเด”^{๖๓}

๓.๒.๔ คติธรรมในการประพฤติปฏิบัติต่อพระภิกษุสามเณร

พุทธศาสนิกชนที่ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ย่อมมีความเคารพและบูชาใน พระ พุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์แล้วเราถือว่าเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ดังปรากฏ ในวรรณกรรมเรื่องหน้าผากไกลกะตันว่า

อย่าได้แสวงหายังการอันถือเปียนฮบฮตอันบ่เจียมบ่อย่าด้วยกล่าวเป็นคำสิหนาทอันกล้า แข็งกับด้วยเจ้าภิกษุและสามเณร

อย่าได้แสวงไปเคี้ยวหมากฮ่วมขันหมากแห่งพระสังฆเจ้า

อย่าได้ตอถ้อยเถียงความแห่งครูบาอาจารย์สังฆท่าน

จะเห็นว่าคนอีสานในสมัยโบราณมีความเคร่งครัดในการประพฤติตนต่อพระภิกษุสามเณร มาก นอกจากข้อปฏิบัติของฆราวาสที่ต่อบรรพชิตข้างต้นแล้ว ชาวอีสานยังมีความเชื่ออยู่อีกอย่าง หนึ่งว่า การที่บุคคลใดๆก็ตีหีบฉวยเอาของวัดไปครองเป็นของตนถือว่ามีบาปหนัก โบราณท่านถือ มาก ท้าวกระดันตระหนักถึงข้อนี้ดี พระองค์จึงทรงสอนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินว่า

อย่าได้ใช้ผ้าใช้ขวานแห่งของวัด

อย่าได้ใช้หม้อใช้หวดแห่งของวัด

^{๖๒} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๓๗.

^{๖๓} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกะตัน, หน้า ๕๕

อย่าได้ลักต๋อยยังหมากไม้แห่งของวัด

อนึ่งนอกจากมีความเคารพยำเกรงต่อพระภิกษุสามเณรโดยตรงแล้ว แม้แต่ศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยและสังฆกิจให้เคารพยำเกรงเช่นกัน ดังปรากฏว่า

อย่าได้ฟันเชือกเล่นปออยู่ในวัดวาอาราม

อย่าได้หอบซังแบกเอายังลอบไล่ไขเข้ามาเหลลามาแบ่งอยู่ในเขตแห่งวัดวาอาราม

อย่าได้เลี้ยวเล่ง (เร่รื้อ) เข้าไปสู่บ่อแห่งเจ้าภิกษุแลสามเณร

อย่าหลับตาซังตาซังกับผู้ญิง

อย่าได้มกฮ้องมกโห่อยู่ในกุฏิวิหาร

อย่าได้ไล่ตีลูกหลานเข้าไปเขตวัดวาอาราม

๓.๒.๕ คติธรรมในการครองตน

ในชีวิตของคนเราย่อมเกี่ยวกับบุคคลต่างๆในสังคมมากมาย ถ้าไม่รู้จักครองตนให้เหมาะสมก็จะอยู่ในสังคมด้วยความยากลำบาก ทว่าหน้าผากไม่ลืมในหลักการนี้พระองค์จึงทรงสอนประชาชนพลเมืองไว้ว่า

เจ้าทั้งหลายอย่าได้แสวงยั้งคงเหล้นหมากสกาแลเหล้นเบี้ย

เจ้าทั้งหลายอย่าได้แสวงหาคำอันดูคิว่าเหล้นไม้แลตีมวย

เจ้าทั้งหลายอย่าได้แสวงหาคำอันตอบถ้อยเถียงตอบสวนกันไปมาอย่าได้ปรับไหมใส่โทษ

แก่กัน

อย่าได้แสวงหาขังอันบ่ชอบคือว่ากินเหล้าเมามัวด้วยถ้อยคำอันฮ้องให้บ่อด่าบ่ตี

ตาย

อย่าได้แสวงหาดำนานอันสืบหาม้างฮอยแก่ผีฝูงเป็นอาฮัก

อย่าได้แสวงหาข้างัวความอยู่ดอกเห็ดตางอาหารตน

อย่าได้แสวงหาคำฮ้ายคือว่าตอบถ้อยแลด่าเลวกัน

อย่าได้แสวงหาการอันลักลอบชอบเอาข้าวของแห่งท่านเมื่อนอนหลับ

อย่าได้แสวงหาการอันเสียสุมแก่ลูกหลานแม่บ้านสาวแห่งตน

อย่าได้แสวงหาแขกค้าความมาชะแนบแอบแยงแพงเอาไว้เป็นญาติพี่น้อง

อย่าได้แสวงหาการอันเว้าฮ้ายโจชโกรธเค็มกระทำการอันคำฮ้ายนายด่า

อย่าได้แสวงหาการอันได้กั๊ยมข้าวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ท่าน

อย่าได้แสวงหาการอันนอนบ่อนที่แห่งท่าน

อย่าได้แสวงหากทำแก่ลักผิวลักต๋องฮั่ว สวนกล้วยอ้อยลูกส้มหวานแก่ท่าน

อย่าได้แสวงหาการอันโลภตาซังแลตาซังตั้งแก่ท่าน

อย่าได้แสวงหาเตี้ยอดขออดเวรแก่ท่าน

อย่าได้แสวงหาการอันเฮี้ยกท่านมากินเหล้าในเอนแห่งตน
 อย่าได้แสวงหาการอันกินของอันได้ยากไปหาแก่ท่าน
 อย่าได้ต่อแอกกับด้วยเมียท่าน
 อย่าได้แสวงหาศรศาสตรศิลป์แก่คนผู้ทำบาปแก่ท่าน
 อย่าได้แสวงหาขังการอันชิงยาตความแห่งท่าน
 อย่าได้แสวงหาอย่าดัวะเอาข้าวของแห่งท่านไปกิน

๓.๒.๕ ค่านิยมในการยกย่องอาวุโส

การยกย่องอาวุโสนี้มีปรากฏอยู่ในค่านิยมของไทยถิ่นต่างๆทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคอีสาน จะเรียกชื่อผู้ที่รู้จักมักคุ้นว่า พี่ ป้า น้า อา เป็นการเคารพอาวุโส เรียกเป็นญาติพี่น้องเพื่อสร้างความสนิทสนมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ผู้อาวุโสไม่น้อยกว่าต้องยกย่องผู้อาวุโสมากกว่า

การยกย่องอาวุโสนี้มีปรากฏในเรื่องหน้าผากไกลกระด้นตอนที่พระยาแสนพบพระอินทร์เดินทางไปเที่ยวที่เมืองมนุษย์

“แต่นั้นแสนแลเยี่ยมเห็นองค์อินทราชน พับพระเนตรเมียนมาเฝ้าขาบพระองค์ผู้ข้าทูลบาทพื้นอมรราชองค์กษัตริย์ อาการเป็นฉันทิด่วนลงคองพี่”

“นางก็แยงหน้องเวสสุวัณเทวราช อึ่งบ่พึงยามน้องหนึ่งเถิง ขึ้นขาบเท้าเทวราชเร่งไญตามคำมีคู่ผายผืน” ^{๖๔}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องหน้าผากไกลกระด้นนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมที่ให้อรรถาธิบายเนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่อิงศาสนา ดังนั้นจึงเป็นวรรณกรรมที่มีหลักธรรมและคติธรรมแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก

^{๖๔} พระอริยมุนี เขมจารี หน้าผากไกลกระด้น, หน้า ๕๖.